

Міністерство аграрної політики
та продовольства України

Новоушицький технікум ПДАТУ

Самостійне опрацювання з дисципліни
«Історія України»

Викладач: Костюченко І.І.
Всього годин на предмет: 54
Аудерних: 28
Самоїйна робота: 26

Перелік тем які виносяться на самостійне опрацювання:

1. Походження Слов'янського народу. Передумови утворення утворення держави у східних слов'ян
2. Основні етапи розвитку Київської Русі. Зміни у релігійному житті.
3. Причини і етапи роздрібненості Київської Русі. Культура київської Русі
4. Правління династії Галицьких Ростиславовичів. Галицько-Волинських романовичів
5. Магдебурське право. Литовські статuti православні братства в Україні
6. Реєстрове козацьке військо. Боротьба козаків з турками і татарами повстання козаків 1620-1630 рр.
7. Входження України під ротекторат московії
8. Політичне життя в країні у другій половині 17ст.
9. Обмеження України автономії в першій половині 18ст.
10. Початковий етап національного відродження становлення Української інтелігенції
11. Культурно просвітницький етап національного руху Українофіли
12. Участь українців у польському повстанні 1863-1864рр. Валуївський циркуляр
13. політико адміністративний статус західно Укр земель народівців москвофіли.

1. .Походження Слов'янського народу. Передумови утворення утворення держави у східних слов'ян

Східні слов'яни починаючи з VI-VII ст. розселилися на величезному обширі Східної Європи, утворюючи союзи племен. "Повість временних літ" складена п'ять століть тому, малює грандіозне полотно цього розселення: "Слов'яни прийшли й сіли по Дніпру і назвалися полянами, а інші – древлянами, тому що сіли в лісах, а ще інші сіли поміж Прип'яттю й Двіною і назвалися дреговичами, другі сіли по Двіні й назвалися полочанами, - за річкою, що впадає до Двіни і має назву Полота. Ті ж слов'яни, що сіли біля озера Ільмень, прозвалися своїм ім'ям – словенами... А інші сіли по Десні, і по Семі, і по Сулі й назвалися сіверянами." Цей процес розселення в цілому завершився у VIII-IX ст.

Першим етапом утворення держави у східних слов'ян було утворення протягом VII – першої половини IX ст. перед державних утворень – полянського князівства Кия, Дулібо-Волинського союзу та ін. Східнослов'янські союзи племен являли собою виразні етнокультурні спільності, які мали певні локальні особливості. Згодом, породження родоплемінного ладу – великі і малі союзи племен у перебігу розвитку східнослов'янського суспільства поступово переросли в утворення більш високого соціально-політичного рівня – племінні княжіння.

Докорінною причиною утворення держави у східних слов'ян як і у всіх інших народів, було виникнення соціально неоднорідного суспільства, тобто суспільства з приватною власністю, майновою нерівністю, соціальним розшаруванням. Посилення руху населення (в ході торговельних зв'язків, воєн, переміщення сільського населення у міста), наростання соціальної напруженості переросли регулюючі функції роду і вимагали принципово нового регулятора – публічної влади з потужним апаратом примусу, підкріпленим ідеологічною системою. Східні слов'яни перебували на тому рівні соціально економічного розвитку, який створює внутрішні передумови для виникнення держави. Головними їх заняттями були орне землеробство, ремесла, торгівля. Істотно удосконалилися основні сільськогосподарські та переробні знаряддя праці.

Удосконалення знарядь праці підвищувало продуктивність праці та врожайність зернових культур. Швидко розвивалася металургія та

інші ремесла. Утворилися міста, окремі з яких перетворилися на політичні центри племінних союзів.

Особливістю і додатковим стимулом генезису державності у східних слов'ян була загострена потреба в організації захисту від зовнішньої загрози – в першу чергу з боку хозар, об'єднаних у потужний каганат, а також варягів, Візантії, Польщі.

Формування державного апарату стимулювала також перспектива отримання великих прибутків від великих торговельних шляхів у разі налагодження їх утримання і охорони. Особливо це стосувалося шляху “Із варяг у греки”.

Головними ознаками існування державності в ранньосередньовічному суспільстві сучасні історики вважають наявність влади, відчуженої від народу, розміщення населення за територіальним принципом і стягання данини для утримання влади. Можна додати до цього як обов'язкову ознаку успадкування влади князем. В умовах Київської Русі X ст. конкретними формами державності були: окняження земель (підкорення владі державного центру територій племінних князів) і поширення на ті землі систем збирання данини, управління й судочинства.

Першими київськими князями, існування яких зафіксоване літописцями, були Аскольд і Дір. Полянське князівство Кия, Аскольда і Діра стало етнокультурним, політичним і соціальним осередком, довкола якого наприкінці IX ст. почала зростати Руська держава. Можливо, літописець Нестор мав підстави, роблячи під 860-м роком запис про похід Аскольда і Діра на Константинополь, відзначити, що з того часу “начася прозивати Руска земля”.

2. Основні етапи розвитку Київської Русі. Зміни у релігійному житті.

Історики часто ділять політичну історію Київської Русі на три періоди.

Перший період, коли відбувалося виникнення й формування давньоруської держави IX-X ст. В цей час з'являються перші згадки у візантійських східних джерелах про нашу державу. В середині IX ст. Київська Русь виходить на арену світової історії, стверджуючи себе. Піднесення Русі пов'язане з ім'ям Аскольда. Аскольд проводив активну зовнішню політику. Київська Русь міцно утверджувалась на узбережжі Чорного моря (Руського моря). Політика була спрямована на захід, де знаходилися розвинуті країни. Аскольду належить перший літопис, який мав визначити місце Русі, як невід'ємну частину слов'ян.

З іменем Олега зв'язано відкриття Русі на цілий етап назад. Часи Олега, Ольги, Ігоря, Святослава були часами експансії, коли кордони Русі значно розширилися.

Тож цей період охоплює майже 100 років — з 882 р., коли на престол у Києві сів Олег, до смерті Святослава 972 р. У цей період було створене величезне господарське й політичне об'єднання, здатне й готове кинути виклик могутній Візантійській імперії.

Другий період охоплює князювання Володимира (Святославовича) Великого (980—1015 рр.) та Ярослава Мудрого (1036—1054 рр.). За Володимира відбулося завершення об'єднання слав'янських земель. Володимир запровадив християнство як державну релігію (1088-1089 рр.). Це була доба зміцнення Києвом своїх завоювань і досягнення ним вершини політичної могутності й стабільності, економічного і культурного розквіту.

Останній період (друга половина XI – XIV ст.) характеризують постійні руйнівні чвари між князями, зростаюча загроза нападів кочових племен та економічний застій. Вже з другої половини XI століття відбувалися суперечки між князями, які завдавали спустошливості Київській Русі.

У 1097 році відбувся Люберецький з'їзд, що мав на меті покласти край міжусобній боротьбі. Але рішення з'їзду були порушені та не виконані.

З середини XII ст. – роздроблення феодальної Русі. А це обумовило прискорення завоювання держави татаро-монголами. При них Князівства були роздроблені і підкорялися Золотому Ярму. Винятком було Галицько-Волинське князівство.

Як бачимо, другий період історії Київської держави був добою піднесення її політичної й економічної могутності. На противагу територіальному зростанню попереднього періоду тут, як правило, переважає внутрішній розвиток.

Становлення ринкових відносин у незалежній Україні

Зміни способу господарювання завжди проходять боляче, а відсутність чітко спланованих дій, рішучості до їх проведення, призводить до важких наслідків. Українська економіка в період утвердження незалежної держави зіткнулась із значною низкою труднощів:

1) відсутність завершеного циклу виробництва, адже економіка України являла собою лише частку загальносоюзного народногосподарського комплексу;

2) наявність величезних підприємств із застарілими технологіями та обладнанням (собівартість виробленої продукції яких перевищує світові ціни), їх велика енергоємність. Про це свідчать два факти: а) економіка України на 90% залежить від імпорту нафти і газу, б) в 1991 р. в Україні споживалося електроенергії в 10 разів більше ніж у Франції на 1 دلار валового внутрішнього продукту (ВВП). Останніми роками виявилась цікава тенденція: при падінні виробництва, споживання енергії підприємствами не зменшувалось;

3) відсутність висококваліфікованих кадрів загальнодержавного рівня, які в змозі виконувати складні завдання (невдале залучення на міністерські посади керівників обласного рівня (фінансів, сільського господарства та ін.) призводили до ще більшого погіршення в економіці); безвідповідальність та недбалість у залученні іноземних інвестицій; значний відті за кордон кадрів з

науковими ступеннями (близько 5 тис. за останні 4 роки); корумпованість чиновництва, на що звернув увагу навіть президент Світового Банку у листі до Л.Кучми;

3. Причини і етапи роздрібненості Київської Русі. Культура київської Русі

Смерть Мстислава в 1132 р. позначила кінець історичної доби, в якій Київ відіграв роль основного центру руських земель, і поклала початок періодові політичної роздробленості, розпаду Київської Русі на окремі князівства та землі. Зокрема, на землях України сформувалися князівства Чернігівське, Переяславське, Волинське, Галицьке. У першій половині XII ст. відокремлюються Новгородська земля, а трохи пізніше Суздальська та Ростовська. Спочатку їх було 12, а згодом — сотні.

Поглиблення соціально-економічних і культурних процесів, торговельних та інших зв'язків зумовило формування, починаючи з XIII ст., на основі цих земель і князівств територій української, російської та білоруської народностей. Так, на теренах Київської, Чернігово-Сіверської, Переяславської, Волинської, Галицької, Подільської земель, а також Буковини та Закарпаття утворюється українська народність. Етнічним осердям українського етносу стала Київська земля. Видатну роль у цьому процесі відіграв і Київ. Не дивно, що саме за Наддніпрянщиною раніше, ніж за іншими землями Південної Русі, закріпилася назва Україна (1187 р.). Із XVII ст. цією назвою стали позначати всі землі, заселені українським народом.

Землі Північно-Східної Русі (Суздальська і Ростовська) стали тією територіальною основою, на якій склалася і розвивалася російська народність. На теренах Полоцької землі Псковщини й Смоленщини формується білоруська етнічна спільнота.

Культура Київської Русі – яскраве явище європейської середньовічної культури. Київська Русь залишила помітний слід у світовій історії. Вона проіснувала з IX до середини XIII ст. То була одна з найбільших монархій раннього Середньовіччя, яку можна порівняти хіба що з імперією Карла Великого. В часи свого найвищого розквіту вона простягалася від Чорного до Балтійського моря і Льодовитого океану, від Закарпаття до Північного Передуралля та Волго-Окського межиріччя.

Київська Русь підтримувала політичні, економічні й культурні відносини з ближніми і далекими сусідами - з Великим Степом і Візантійською імперією, з Болгарським царством, Польським, Чеським і Угорським королівствами, з італійськими і німецькими містами, з Данією, Швецією і Норвегією, з Францією та Англією. Династичні зв'язки київських монархів, особливо Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха, стали хрестоматійними. Давньоруські купецькі човни і каравани проклали шлях “з варяг у греки”, чималою мірою вплинула на культуру і мистецтво сусідів.

Складність вивчення культури Київської Русі, особливо її ранніх етапів, пояснюється браком писемних джерел. Античні автори, які добре знали Середземномор'я, щонайбільше лише згадували про наших далеких предків, про місцевості і народи, які жили на північ від Дунаю і Чорного моря. Тільки у I-II ст. н.е. римські історики Пліній Старший і знаменитий Тацит згадали слов'ян, назвавши їх венетами. Услід за ними те ж зробив великий грецький філософ Птолемей у своїй "Географії". У VI-VII ст., коли слов'яни, розселяючись по південному сходу Європи, стали освоювати степи Північного Причорномор'я, відомості про них з'являються у готського хроніста Йордана, візантійського дипломата Пріска Панійського і візантійських письменників Прокопія Кесарійського, Іоанна Ефеського (VI ст.).

На початку X ст. Русь була вже добре відома візантійцям. Визначний історик того часу, шанувальник наук і літератури імператор Константин VII Багрянородний (Порфірородний) у своїй книзі "Про управління державою" розказав про сусідні з Візантією народи, у тому числі і про русів. В цій книзі він, зокрема, зазначає: "Цей народ ми називаємо скіфами або гунами. Щоправда, самі себе вони звать русами". Йому належить перший опис полюддя - збору данини київськими правителями з підвладних їм земель і племен. У нього ж є і докладна розповідь про шлях з варяг у греки, по якому руські князі, витязі і багаті гості виводили військові і торгові дружини від Варязького моря та Ільменя до самого Царгорода і назад.

Проте Київська Русь у середині XII ст. зовсім не розпалася, як це вважала значна частина істориків минулого. Роздробленість, що охопила в цей час Русь, дістала назву феодальної, оскільки була зумовлена еволюцією феодалізму. Феодальна роздробленість — закономірний етап у розвитку середньовічного суспільства. її пережили також імперії Європи, у тому числі й держава Карла Великого.

До роздробленості Київської Русі призвели подальша феодалізація давньоруського суспільства, соціально-економічний розвиток окремих регіонів. Збагатившись за рахунок землеволодінь, боярство стало значною політичною силою, зацікавленою насамперед у процвітанні та примноженні своїх багатств і зовсім байдужою до держави. Місцеві князі, спираючись на боярство, що їх оточувало, почали дбати про збагачення своїх князівств коштом сусідів.

Унаслідок цього Київська Русь поступово перетворилася на ціле з багатьма центрами, пов'язаними традиціями та династичними узами. Змінилася лише форма державного устрою: на зміну відносно єдиній централізованій монархії прийшла монархія федеративна. Із середини XII ст. нею спільно править група найвпливовіших і найсильніших князів, вирішуючи питання внутрішньої й зовнішньої політики на з'їздах — снємах. При цьому зберігалися всі елементи загальноруської державності: єдність території, що поділялася внутрішніми межами, народність, культура. Тобто зберігалися об'єднавчі тенденції державно-політичного життя, які живила також спільна

боротьба із зовнішніми ворогами, єдине законодавство та система церковної організації.

Отже, попри все феодальна роздробленість була закономірним, до того ж прогресивним поступом в історичному розвитку Київської Русі.

Хоча відокремлені князівства були значною мірою самостійними, вони часто ворогували між собою. Особливо приваблював їх Київ. Той, хто завойовував його, міг претендувати на верховенство в династії Рюриковичів. Орест Субтельний з цього приводу наводить такі дані: в 1146—1246 рр. 24 князі 47 раз правили у Києві. Причому, 35 князювань тривали кожне менше року. А володимиро-суздальський князь, попередник московських князів, Андрій Боголюбський по-своєму обійшовся з Києвом. Побоюючись втратити владу над завойованим містом, а також намагаючись не допустити, щоб Київ затьмарив його власні володіння, він у 1169 р. напав на місто і так по-дикунському пограбував його, попалив, зруйнував, що до такого не вдався навіть хан Батий із величезною татаро-монгольською ордою. До всього цього Андрій Боголюбський ще й прихопив із собою із Вишгорода ікону Божої Матері, яка стала називатися Володимирською і досі є головною церковною святинею Москви.

Звичайно, непоправної шкоди Русі завдала татаро-монгольська навала (1237—1241 рр.). Остаточне зруйнування Києва монголо-татарами в 1240 р. ознаменувало собою трагічний кінець київського періоду історії України.

Та русичі зуміли вистояти й відродити життя. Після розпаду Київської Русі естафета державності перейшла до Галицько-Волинського князівства, яке продовжило традиції Київської Русі й стало її завершальним етапом.

4. Правління династії Галицьких Ростиславовичів. Галицько-Волинських романовичів

Скориставшись смертю у 1199 р. останнього представника династії Ростиславичів (Володимира Ярославича), Роман Мстиславич, спираючись на підтримку дружинників, частково боярства й міщанства, які були невдоволені могутністю великих бояр, з другої спроби (перша, 1189 р., була невдалою) здобув Галич і таким чином об'єднав під своєю владою Волинське і Галицьке князівства.

У своїй об'єднаній державі князеві довелося повести рішучу боротьбу проти галицького боярства, що було проти посилення княжої влади. За допомогою дружинників і міщан йому вдалося на деякий час приборкати боярську сваволлю.

Князь Роман здійснив два успішні походи проти половців (1201—1202; 1203—1204), а також переможні походи проти Польщі. Це додало йому авторитету. З його ім'ям пов'язувалась надія на відновлення могутності та єдності Київської Русі. Тому кияни у 1202 р. без опору прийняли владу Романа Мстиславича. Без опору ж скорилися йому й навколишні землі. Роман Мстиславич створив державу, територія якої простяглася від Карпат до Дніпра. Роман Мстиславич відіграв помітну роль у житті Угорщини та

Польщі. У 1205 р. він втрутився в міжусобну війну польських князів і загинув під Завихвостом.

Оскільки створена Романом держава трималася переважно на сильній особистості князя, то після його смерті вона була приречена на розпад.

Данило I Ромáнович (давньорус. Данило Романовичъ; 1201–1264) — руський князь з династії Романовичів, правитель Галицько-Волинського князівства. Князь волинський (1211–1264), галицький (1211–1264), київський (1240). Син князя Романа II Великого та візантійської принцеси, доньки імператора Ісаака II Ангела — Єфросинії-Анни. Данило Галицький відноситься до старшої на Русі гілки роду Мономаховичів, династія Романовичів (Рюриковичів).

Після тривалої та напруженої боротьби відновив і розбудував Галицько-Волинську державу, створену його батьком. З перемінним успіхом чинив впертий опір монгольській експансії, одночасно нейтралізуючи мілітарні спроби західних сусідів втручатися у внутрішні справи його держави. Сприяв розвитку міст, залучаючи туди ремісників і купців. За його правління були побудовані Холм, Львів, Кременець, Данилів, Стіжок, відновлений Дорогочин. Переніс столицю Галицько-Волинського князівства з Галича до Холму.

Час його князювання був добою найбільшого економічно-культурного піднесення та політичного посилення Галицько-Волинської держави. Маючи кордони по Карпатах, Дніпру та Дунаю, за його правління вона зробилася найбільшою державою в Європі, стала праобразом першої української національної держави.

5. Магдебурзьке право. Литовські статuti православні братства в Україні

Магдебурзьке право з'явилося на Русі разом з німецькими колоністами, яких запрошував король Данило I та його наступники. Німці отримали право організовувати в галицьких і волинських містах самоврядні громади (війтівства) з автономними судово-адміністративними інституціями. Відомо про існування в 1287 році війтівств у Львові, Володимирі і Луцьку, згодом - в інших великих містах Галицько-Волинської держави. Очевидно, що в ті часи магдебурзьке право застосовувалося в руських містах тільки частково, серед німецької людності.

З переходом Галичини (тоді Руського Королівства) під Польщу першим магдебурзьке право в повному обсязі отримав Львів у 1356 році, а також колишні князівські столиці Галич (1367), Белз (1377), Перемишль (1389), Тереховля (1389), Холм (1392), і міста на русько-польському прикордонні — Сянок (1339), Вишня (1368), Глиняни (1368), Ярослав (1375), Городок (1389), Самбір (1390). Надалі урбанізація Галичини зростала швидкими темпами, що супроводжується стрімким поширенням магдебурзького права. З початку XV ст. магдебурзьке право поширилося на решті українських земель. Спочатку в

містах, що були центрами воєводств, комітетів — Кам'янець-Подільський (1432), Луцьк (1432), Мукачево (1445), Київ (1494), Брацлав (1497). Протягом XV—XVII століть його отримала більшість міст України. Воно було сприятливим фактором для руського населення в тих містах, де русини становили більшість.

Зразком для міст Галичини й Поділля (тоді Подільське князівство), що належали польській Короні, був магістрат Львова. Обирати або бути обраними до магістрату могли ті міщани Львова, котрі здобули міське право «*Jus civile*». Його міг отримати тільки повнолітній (не молодший 24 років), законнонароджений християнин чоловічої статі, пристойної поведінки, одружений, що володів нерухомістю в місті. Міське право було довічним, але не спадковим, тобто сини повинні були здобувати його після досягнення повноліття. Магістрат Львова складався з Лави й Ради. Спочатку, як і в Саксонії, Лава мала більше значення, в її руках зосереджувалися всі головні управлінські важелі. У Львові від 1356 р. до неї обирали 7 засідателів (лавників), від 1385 р. — 9-х, а з XV ст. — стало 12 лавників, яких обирали пожиттєво. Лаву очолював вїйт, котрий був головною посадовою особою в магістраті. Раду обирали для контролю за Лавою. Спочатку до її складу входили 6 радників (райців, консулів), яких обирали на 1 рік. Раду очолював бургомістр (проконсул), але його посада піддавалася ротачії кожного місяця. Тобто щороку обирали 3-ох бургомістрів — один був представником львівського королівського старости, другий — Ради, третій — від міської громади. Вони по черзі виконували свої обов'язки протягом 1 місяця щоквартально. Також в складі магістрату був виконавчий орган — «Міські слуги». Їх не обирали, а наймали за оплату. Очолював службу прокуратор (ратушний, люнар, шафар, господар). До «міських слуг» належали інстигатор (прокурор), синдик (адвокат), возний (дрібний судовий виконавець), нотаріус (писар), людвисар (ливарник, пушкар), годинникар, геометр (фортифікатор), лікар, товмач (перекладач), рурмайстер (вассерляйтер, доглядач водогону), мірник (доглядач «міри» на площі Ринок), доглядач «важні» на площі Ринок, воскобійник (доглядач за воском і якістю товарів), відбілювач полотна, яточник (наглядач за ятками на площі Ринок), лазняр (доглядач міської лазні), пургант (прибирач сміття), ключники (на міських брамах), трубач (на ратушній вежі), кат. Також до «міських слуг» належали ціпаки (до 24) (пахолки, гайдуки, міська поліція), їм допомагали драби (до 50), яких наймали тимчасово. На передмістях представляли владу магістрату ландвїйти. В їхньому розпорядженні були «старші вулиць» (присяжні десятники).

З початку XVI ст. значення Ради зростає. Райців стало теж 12, їх стали обирати пожиттєво. Поступово Рада перейняла всі адміністративні і фінансові справи, Лаві залишилися тільки судові функції. Щоб контролювати Раду у 1577 році створено третю колегію магістрату — «*Quadragesimavirat*» («Колегія 40 мужів», «гмінна ізба»). Очолював її «регент», якому підпорядковувався прокуратор з апаратом «міських слуг». У 1578 році створено ще одну колегію в магістраті для контролю над Радою —

«Лонгерію», проте її діяльність не була ефективною. Національні громади мали право створювати власні самоврядні органи з обмеженими адміністративними функціями, які здійснювали судочинство за традиційними законами. Цим користувалися вірмени, які обирали старійшин на чолі з «вірменським вйтом» і «хуц» (вірменський суд). Проте потужна католицька громада у Львові змогла обмежити вірменське самоврядування і в 1469 заборонено обирати «вірменського вйта»; надалі вірменську громаду очолював заступник (єреспохан) з меншими функціями. У Кам'янці (на Поділлі) вірмени змогли втримати свої права, там існував «вірменський магістрат». Русини так само створили в Кам'янці «руський магістрат». Проте у Львові русини не добилися автономної самоврядної організації.

Львівський магістрат був апеляційною інстанцією для магістратів інших міст Руського, Белзького і Подільського воєводств, котрі входили до складу Польської Корони. При виникненні юридичних колізій справи передавалися до львівської Лави, котра отримала це право від короля у 1444 році. Далі справи йшли на розгляд до Кракова.

Міста Волинського, Брацлавського і Київського воєводств, що належали до Великого князівства Литовського, мали неповне магдебурзьке право (ратушні міста). Нерозвиненою залишалася Рада, головні функції належали вйтові. Магдебурзьке право розвивалося під впливом місцевих умов і норм традиційного звичаєвого права. Цим воно відрізнялося від ситуації в містах Центральної Європи. В ратушних містах козацька старшина відала справами козаків, а виборна міська влада (представники верхівки міського населення) — справами міщан.

Положеннями магдебурзького права керувалися й полкові суди тощо.

Норми магдебурзького права використовувались при всіх офіційних і приватних модифікаціях права в Україні до XIX століття.

Перша згадка про братства в Україні сягає ще 15 століття. Тоді ремісники в містах створювали цехові товариства (кравців, ткачів, ковалів тощо) - фахові об'єднання, які відстоювали свої виробничі інтереси. З часом діяльність братств набула релігійно-благодійних ознак. Серед основних завдань братств було опікування братською церквою, а також забезпечення її матеріальних потреб, піклування про хворих, надання допомоги вбогим. В 1530-1540 рр. українське та білоруське міщанство, бажаючи мати легальну форму для своєї організації, скористалося старовиною братською організацією. За умов польського панування існувала потреба пристосувати братську організацію до нових умов міського життя й устрою. Ремісничо-цехова форма підходила для цього найкраще. Зміст цих братств лишався давній - релігійно - благодійницький. Однак релігійно - національна ситуація в Україні після Люблінської унії 1569 р. і Берестейської унії 1596 р. породила нову форму братської діяльності. Відтепер першочерговим завданням братств була охорона українського православ'я від латинізації і наступного ополячення українського народу. Братства, як всецерковний громадський голос, виступали перед судами і самим королем в обороні Православної церкви. Складали протести проти неправих дій уніатів та їх прихильників

до судових актових книг, судилися за церковне майно, складали петиції до сеймів. Стаючи на захист Православної церкви, братства взаємодіяли між собою та поширювали зі своїх друкарень потрібну протиунійну літературу. Поступово братська організація набуває всестанового характеру. Маючи в своєму складі родовитих і заможних людей, братства набирають політичної ваги.

Перше відоме нам православне братство було засноване 1453 р. у Львові при храмі Успіння Божої Матері.

На той час воно було суто релігійно - благодійним і лише наприкінці 16 ст. основною його діяльністю стає оборона православної віри і рідного народу. Саме у Львові постала гостра потреба захисту рідної культури, бо тут українці,

І міщанство зокрема, найбільше потерпали від чужого поневолення. В середині 16 ст. у Львові точилася боротьба за відновлену православну єпископію, на яку наказів католицький арцибіскуп.

Тим часом посилювались утиски та обмеження українського міщанства, яке протягом 16 ст. дуже збільшилося і зміцніло. Потреба у культурно - освітній праці для піднесення національного життя зумовила долучення найбільш активної частини братчиків до просвітництва, письменської роботи та оборони рідної школи. Вони доводили, що церква без освіти, а отже і без школи - безсила.

6. Реєстрове козацьке військо. Боротьба козаків з турками і татарами повстання козаків 1620-1630 рр.

Створення реєстрового козацтва

Спроби організації історія українського війська реєстрового козацтва сягають 1524 року, у якому Великий князь литовський і король Польщі Жигмонт I доручив Семенові Полозовичу і Криштофові Кмитичу організувати козацький відділ на державну службу. Через брак фінансів цей проект не реалізовано. Подібна доля зустріла пропозицію черкаського старости Остафія Дашковича у 1533, а також заходи Жигмонта I 1541.

Коли українські старости намагалися організувати козацькі відділи головним чином для боротьби проти татар, польські королі вважали, що створення урядових козацьких формацій допоможе контролювати козацькі рухи й стимувати протитатарські акції козаччини.

Військо реєстрових козаків було створене універсалом короля Сигізмунда II Августа 2 червня 1572, коли було доручено коронному гетьманові Юрію Язловецькому найняти з низових козаків на службу 300 осіб. Відтоді зустрічаємо назву реєстрові козаки на протигагу нереєстровим козакам, які були поставлені у напівлегальне становище.

Привілеї реєстрових козаків

Реєстрових козаків звільнено від юрисдикції локальних урядів і піддано владі «козацького старшого» (перший «старший» — шляхтич Ян Бадовський). За Стефана Баторія реєстр збільшено до 600 козаків і козацьким гетьманом призначено Черкаського старосту, князя Михайла Вишневецького.

Реєстрові козаки одержали додаткові привілеї: звільнення від податків, право землеволодіння, самоуправління з назначеною старшиною; вони мали свій прапор, литаври й інші інсигнії. Реєстрові козаки одержували платню грішми й одягом; їм передано на власність містечко Трахтемирів з Зарубським монастирем для розміщення арсеналу і військового шпиталю (див. Трахтемирівський монастир). Реєстрові козаки дістали офіційну назву Запорозького або Низового війська.

Обов'язки реєстрових козаків

Реєстрові козаки були зобов'язані відбувати службу на Наддніпрянщині й посылати за наказом польського уряду загони на Дніпрові пороги. Намагання короля Стефана Баторія і його наступників контролювати через реєстр зростання українського козацтва виявилися марними. Ці козаки несли службу на найнебезпечнішому кордоні, через який татари нападали на українські землі. Цей особливий реєстр був створений з метою мати в разі татарських нападів завжди напоготові 2 000 козаків. Вони були на самозабезпечені. Тільки під час військових походів отримували незначну платню. Як дарунок раз в рік отримували кожух і один дукат.

Консолідаційний процес козащини під кінець 16 ст. концентрувався навколо двох різних осередків: Запорозької Січі на Низу і Трахтемирова. Січ стала вогнищем незалежного козацтва, а Трахтемирів реєстрового, яке репрезентувало назагал консервативні козацькі кола.

В 1479р. було здійснено перший великий напад татар на українські землі. З цього часу набіги стали щорічними. Вже в 1482 р. татарський хан Менглі-Гірей здійснив перший великий напад на Київ. Лише полонених з Волині Менглі-Гірей вивіз до 100 тис. осіб. Литва і Польща не змогли організувати будь-якого відчутного опору цій агресії, і тому південний кордон Великого Князівства Литовського було відсунуто подалі від Чорного моря.

В 1484р. татари здійснили другий ще більш спустошливий напад на Київ. Татари при нападах не тільки грабували й руйнували села ай брали в полон тих хто не встиг сховатись або чинити опір. Найсильніших молодиків використовували на галерах, земляних і будівельних роботах. Деякі працювали в землеробстві. Сотні тисяч невольників, серед яких було чимало українців, продавалися в рабства в містах Криму. До Криму іноземні купці привозили зброю, одяг, коней, а поверталася на кораблях навантажених рабами. Тому невольники з України опинялися в дуже віддалених країнах, хоча більшість із них залишалися в Туреччині і Криму. Під час набігів татари влаштовували полювання на знатних людей, за яких можна було взяти великий викуп. Наприкінці XVIст. На вістрі турецько-татарських агресій опинилися землі Галичини та Східної Польщі.

Лицарі християнства у мусульманському вбранні Руйнівному татарському смерчу литовські і польські влади не мали чого протиставити. Невеликі прикордонні замки, де довколишнє населення могло перечекати черговий набіг, не задовольняли потреб масштабної оборони. Ускарбниці Великого князівства коштів для утримання регулярного війська напограниччях не вистачало, а почергові польні сторожі бояр, які роз'їздамичатували на шляхах

і переправах татарських, здатні були зупинити просування хіба дрібних татарських ватаг, а не великого війська. Не набагато краще виглядала й оборона подільських кордонів Коронної Польщі, де уряд намагався виставляти наймані кінні роти, але чисельність їх не перевищувала тисячі-другої жовнірів, тобто була вочевидь малою. За цих обставин своєрідний "пограничний спорт", який доти проявлявся у лупленні татарських купців та чабанів козацькими гуртами, почав набувати суттєво іншого забарвлення. Дрібні сутички спрочно переростали у безперервну партизанську війну, що проявлялась спершу в організованих погонах за татарами в Поле, а далі і в каральних походах вглиб татарської території. Ініціаторами таких експедицій і їхніми безпосередніми ватажками були прикордонні урядники, які збирали й фінансували загоны вояків, широко залучаючи до своїх нечисленних збройних почтів козацтво.

7. Вхід України під ротекторат московії

Козацька держава, створена під час Визвольної війни, була унікальним явищем не тільки у вітчизняній, а й у світовій історії. З одного боку, вона мала найважливіші елементи державності: адміністративний поділ, судову систему, відповідну структуру господарства та податково-фінансові органи, військо, кордони тощо. Держава на чолі з гетьманом провадила незалежну зовнішню політику, дістала визнання багатьох країн. З іншого боку, всі ці здобутки могли бути втрачені. Україна не могла остаточно перемогти Польщу без доброго союзника. Крим був ненадійним, тимчасовим союзником, що мав у війні власні корисливі інтереси - домогтися ослаблення обох країн, щоб мати змогу й надалі грабувати населення і брати ясир з українських земель.

Комбінація сил проти Польщі могла бути різною. Але найреальнішим був союз із Московією, яка мала власні рахунки з Польщею і за допомогою козацького війська сподівалася вирішити свої територіальні проблеми. Від самого початку Визвольної війни Московія офіційно не висловлювала свого ставлення до України, посідаючи позицію "стороннього спостерігача". Єдине, чого зміг домогтися Б. Хмельницький, - це визнання Московією свого нейтралітету в українсько-польській війні. Крім того, Москва відкрила кордони для українських біженців. Однак цим "добрим жестом" мало хто скористався, оскільки залишати Україну і йти під російське кріпосне право особливо не наважувалися. Також донським козакам не забороняли воювати на боці українців.

Країни постійно обмінювалися делегаціями, але у 1651 р. Земський собор не дав згоди на союз з Україною.

8 січня 1654 р. відбулася Переяславська рада. На ній козацька старшина склала усну присягу московському цареві на вірнопідданство. Водночас московська делегація заприсяглася від імені царя зберегти за Україною її права та захищати від ворога.

Така форма міждержавних стосунків у вигляді взаємної присяги була типовою для тих часів. Вона була прийнятною для Московії, але не влаштувала українське керівництво. Проблема в тому, що, по-перше, Б.

Хмельницький і старшина не були певні, що усна домовленість матиме силу і виконуватиметься російською стороною. Тим більше, що російська делегація присяги не склала. По-друге, усний договір не задовольняв українське керівництво за змістом, бо стосувався лише загальних положень входження України під протекторат Московії. По-третє, Україна бажала отримати від Московії негайну і реальну військову допомогу у війні проти Польщі. Усі ці обставини змусили українську старшину взятися до складання письмового договору. Проект мав 23 статті й базувався на усних Переяславських домовленостях і Зборівському українсько-польському договорі. За умови дотримання цих статей Україна зобов'язувалася ввійти під покровительство Москви і сплачувати данину на знак такого підданства. Російська сторона скоротила кількість статей до 11, хоча загалом їх зміст не зазнав змін. Кожну статтю супроводжували укази царя і Боярської думи ("цар указал и бояре при говорили", - так починалися укази).

27 березня 1654 р. статті договору (Березневі статті) було передано послам Б. Хмельницького. Також - "Жалувану грамоту царя до Війська Запорозького" та "Жалувану грамоту козацькій старшині". З точки зору міжнародного права укази царя під статтями Б. Хмельницького і "Жалувані грамоти" були ратифікаційними актами. Правовий статус України за Березневими статтями Українсько-московський договір 1654 р. був основним юридичним актом, який визначав правові відносини між державами на тривалий період. Його слід розглядати як двосторонній акт виявлення волі двох країн, рівноправних за статусом. У Переяславі не було ні "возз'єднання", ні "приєднання", ні "входження" України до складу Московської держави. Це був звичайний військово-політичний союз держав. Його умови передбачали, що:

- 1) зберігалася недоторканність суспільно-політичного устрою України, її адміністративної та судової систем;
- 2) главою України залишався виборний гетьман. Але царя потрібно було сповіщати про результати виборів. Окрім того, гетьман мав скласти присягу на вірнопідданство цареві й отримати від нього клейноди;
- 3) у зовнішніх відносинах Україна зберігала суверенітет. Вона повинна була лише повідомляти Москву про зв'язки з іншими державами. Але без санкції царя не могла вести переговори із Польщею та Туреччиною;
- 4) Україна здобула право мати власне військо у 60 тисяч реєстрових козаків;
- 5) Україна зобов'язувалася сплачувати податки до царської скарбниці (це була своєрідна плата за військову допомогу). Але фінансова адміністрація не залежала від царя;
- 6) підтверджувалися права та вольності українських магнатів і шляхти (спадкові права на землі, прибутки з них, на платню посадовим особам, на суд та ін.);
- 7) Московія пообіцяла захищати Україну від зазіхань із боку Польщі. З цією метою в Києві має бути військова залога російських військ на чолі з воеводою. Але вони не втручатимуться у внутрішні справи України.

8. Політичне життя в країні у другій половині 17ст.

Розглядати це питання потрібно з того, що політичне становище і суспільні відносини в Україні на початку другої половини XVII ст. були складними. Незважаючи на приєднання України до Росії, тривалий час не припинялися напади на Україну польських шляхтичів, кримських татар, турків. Багато разів вони вдиралися в українські землі, несучи руйнування і смерть. Почав наступ проти української державності російській царській уряд. Гетьмани і козацькі старшини намагалися забезпечити незалежне існування Української держави і шукали шляхи для досягнення цієї мети.

Становище в Україні загострилося одразу ж після смерті Богдана Хмельницького. Ще за життя гетьмана козацька рада обрала наступником його сина Юрія Хмельницького. Але після смерті Богдана гетьманом став генеральний військовий писар Іван Виговський (1657–1659 рр.).

Слід зазначити, що у своїй внутрішній політиці Виговський проводив лінію на економічне й політичне зміцнення козацької старшини і православної шляхти. За короткий час гетьманства він роздав велику кількість земель монастирям, українській шляхті і козацькій старшині. Ця внутрішня політика не мала підтримки серед рядового козацтва і особливо Запоріжжя. Для укріплення своєї влади І. Виговський у лютому 1658 р. скликав у Переяславі військову раду, яка підтвердила його вибір на гетьманство. Проте невдовзі полтавський полковник Мартин Пушкар і кошовий отаман Запорожжя Яків Барабаш підняли заколот проти Виговського. На боротьбу проти Виговського піднялись селяни, козаки.

Не маючи змоги спертись на козаків, Виговський почав наймати військо з числа кримських татар. Після ряду запеклих боїв в червні 1658 р. йому вдалося перемогти повстанські загони. Розгромивши народні повстання і зрозумівши, що у заколоті Пушкаря та Барабаша замішана Москва, Виговський почав боротьбу проти Росії з метою звільнення від московської влади.

16 вересня 1658 р. І. Виговський разом з частиною старшини уклав з представниками Польщі Гадяцький договір. За цим договором Україна виходила із складу Російської держави і поверталася в межі Речі Посполитої. Три воєводства – Київське, Брацлавське і Чернігівське – мали скласти так зване Велике князівство Руське, яке об'єднувалося з Литвою і Польщею на рівних правах.

Після підписання угоди Росія втрачала Україну. Це призвело до відновлення російсько-польської війни. Так, уже на початку 1659 р. розгорнулася війна між українськими і московськими військами. Московське 100-тисячне військо в червні 1659 р. під Конотопом було вщент

розгромлено. Але І. Виговський не зміг скористатися з перемоги над російськими військами. Проти нього виступили народні маси і більшість козацької старшини. У другій половині вересня 1659 р. гетьман скликав військову раду в містечку Германівці на Київщині і склав булаву.

Гетьманом знову був проголошений Юрій Хмельницький (1659–1663 рр.).

На козацькій раді в Переяславі (жовтень 1659 р.) в присутності царського воєводи князя Трубецького, було підтверджено приєднання України до Росії з посиленням влади царизму в Україні.

Варто підкреслити, що польські магнати й шляхтичі не хотіли примиритися з втратою України. Польський уряд у квітні 1660 р. почав наступ на Правобережну Україну. Проти польських військ виступили російська армія, але під Чудновом, на Житомирщині, вона зазнала поразки. Війська гетьмана Юрія були обложені біля Слободищ. Після трьох тижнів облоги він піддався впливу прибічників Польщі і уклав з представниками Польщі Слободищенський трактат, за яким Україна мала бути знову повернена під владу Польщі на умовах Гадяцької угоди (без пункту про «Руське князівство»).

Але народні маси і основна частина козацької старшини не хотіла повернення України під владу Польщі і продовжувала проти неї боротьбу. Не здатний керувати подіями, оточений за пропольську політику ворожістю мас, Ю. Хмельницький у січні 1663 р. зрікся гетьманства і постригся в ченці.

Отже, студенти повинні знати, що молодий Хмельницький не зміг укріпити Україну та згуртувати Військо Запорізьке. Воно розкололося на два табори, що йшли протилежними шляхами й вели взаємну боротьбу. Лівобережжя було під гнітом Росії. В історії України почався тяжкий період – період «Руїни».

9. Обмеження України автономії в першій половині 18ст

Перехід І. Мазепи до шведів Петро I використав як привід для рішучих дій по ліквідації української автономії. До обраного в 1708 р. гетьмана І.

Скоропадського був приставлений для нагляду царський міністр-резидент. А восени 1722 р. царський уряд створив Малоросійську колегію. Так, з'явилась ще одна структура, що відстоювала інтереси Росії.

Після смерті гетьмана І. Скоропадського Петро I заборонив вибори нового гетьмана, а організаторів опозиції царській політиці на чолі з наказним гетьманом Павлом Полуботком було суворо покарано. Вся влада в Україні належала Малоросійській колегії. Лише в 1727 р. було дозволено обрання нового гетьмана. Ним став миргородський полковник Данило Апостол, який відразу ж дуже енергійно взявся за відновлення втраченої автономії: він призначив на полковничі посади своїх прихильників, провів ряд заходів по впорядкуванню старшинського землеволодіння, вжив заходів щодо вироблення бюджету Гетьманщини, впорядкував українську торгівлю, підпорядкував гетьманській владі місто Київ, реорганізував судову систему, добився повернення запорожців, почав проводити заходи по кодифікації права на Лівобережній Гетьманщині.

Після смерті Д. Апостола в 1734 р. нова імператриця Анна Іоанівна знову заборонила обрання нового гетьмана, а відання українськими справами було передано "Правлінню гетьманського уряду". В часи правління Єлизавети Петрівни, фаворитом якої був українець Олексій Розумовський, було дозволено обрати нового гетьмана.

Ним став брат Олексія — Кирило Розумовський. За час його гетьманування (1750-1764 рр.) українські справи були передані з Сенату до колегії закордонних справ. Він домогся права вести самостійну зовнішню політику, обороняв фінансову самостійність, виношував плани відкриття університету, скасував внутрішні митні кордони, домогся ліквідації митного кордону між Україною та Росією, провів судову реформу, почав скликати з'їзди старшини, де обговорювались важливі питання життя Гетьманщини. Спробував також реформувати українські військові частини через уніфікацію зброї та обмундирування і через створення системи шкіл з військовою наукою для козацьких дітей.

З приходом до влади в Росії Катерини II було остаточно ліквідовано автономію Гетьманщини. У 1764 р. управління Гетьманщиною було передано Малоросійській колегії. Після успішного завершення російсько-турецької війни, коли відпала необхідність у Запорозькій Січі, Катерина II вирішує ліквідувати останній оплот української вольниці і захисника прав та свобод України. З ліквідацією Запорожжя 1775р. царський уряд провів реорганізацію адміністративного устрою України. У 1781 р. було ліквідовано Малоросійську колегію. На українських землях було утворено три намісництва — Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське, об'єднані в Малоросійське генерал-губернаторство. У 1783 р. козацькі полки перетворюються на полки карабінерів, Указом 1783 р. українське селянство було остаточно закріпачене. А в 1785 р. жалувана грамота дворянству, підписана Катериною II, поширювала всі дворянські права та привілеї на українську старшину.

Таким чином, у другій половині XVIII ст. на Україну був поширений суспільно-політичний устрій, характерний для всієї території Російської імперії. Залишки української автономії були ліквідовані. Козацтво, як суспільну верству України, було знищено.

Українська старшина, що була основною панівною верствою в Гетьманщині, не вчинила скільки-небудь помітного опору ліквідації старого суспільного устрою, оскільки її приватновласницькі інтереси не були порушені

10. Початковий етап національного відродження становлення Української інтелігенції

Колоніальний гніт, який панував на українських землях поряд з міцніючим у масах почуттям громадської свободи, спричинив активізацію національного руху в усіх його формах, як у культурних, так і в політичних. У сукупності ці процеси дістали назву українського національного відродження XIX — початку XX ст. Його традиційно умовно пов'язують з виходом у світ першої частини "Енеїди" Івана Котляревського (1798 р.) — першого твору нової української літератури, написаного живою народною мовою. Персонажі твору, переодягнені автором в український одяг козацької доби, — свідчення тісного зв'язку "Енеїди" з народною пам'яттю про козацтво. Ця пам'ять про славне минуле України ще довго зберігалася серед населення Лівобережної

України і Слобожанщини. Саме козацька еліта цього регіону і стала головним джерелом постачання діячів першої хвилі українського національного відродження. Важливе значення для його розвитку мало поширення нових політичних й інтелектуальних ідей, які йшли в Україну із Заходу. Велика французька революція 1789—1794 рр., ліквідувавши владу монарха і старої аристократії, ознаменувала народження нової політичної та соціально-економічної системи, що спиралася на маси. Дедалі більше європейців приймали ідею про права особи і про те, що носієм суверенітету є народ, а не його правителі.

Виникнення та поширення в Європі, у тому числі і в Україні, нових ідей пов'язано з появою нової категорії людей, які ці ідеї народжували. У Східній Європі їх називали інтелектуалами, або інтелігенцією. Вони походили здебільшого з міщан, а також з дрібної шляхти, козаків і селян. В одну цільність об'єднувала інтелігенцію вища освіта. Тому цілком зрозуміло, що вона виникла в містах — насамперед у тих, де були вищі навчальні заклади. Саме в I пол. XIX ст. на українських землях почали діяти перші університети — у Харкові (1805 р.) і Києві (1834 р.) (Львівський університет було відкрито раніше — 1661 р.). Вони стали не просто науково-освітніми центрами регіонів, а й провідниками української історії та культури. Не пов'язана вже з дворянством, нова інтелігенція щораз більше переконувалася, що влада має належати не панству-старшині, а черні. Саме в народі інтелігенція шукала джерела свідомості та національної сили.

Однією з найбільш захоплюючих концепцій, які висували інтелектуали XIX ст., була концепція нації (національної свідомості). Адже в цей час починає формуватися нове поняття спільності людей, яке спирається на територіальну цілісність більшості земель, на економічні зрушення II пол. XIX ст., на зміни в регіонально-кількісному й соціальному складі населення, на спільність мови та культури. У цих умовах важливого значення набуває славнозвісний принцип: кожній нації — (своя) держава, а боротьба за національні права водночас стає боротьбою за соціальне визволення, демократію і справедливість.

Сильним збудником українського національного відродження стало поширення ідей німецького філософа і письменника — просвітителя Йоганна Гердера (1744—1803), які поступово доходили і в Україну. Центральним пунктом його вчення була роль мови у розвитку національної свідомості. Гердер стверджував, що для націй, ще не повністю сформованих, мова, як засіб відтворення і свідчення минулого, є єдиним джерелом для встановлення їхнього національного обличчя. Окрім Гердерських ідей, великого значення набувало поширення романтизму, представники якого прославляли народ, його культуру, традиції, як вияв своєрідного духу, стверджуючи, що саме з народного джерела інтелектуали можуть черпати найкращі зразки для своєї творчості.

Ці ідеї втілювали у своїй творчості харківські письменники-романтики П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка та інші. Вони

виробили концепцію національного романтизму, згідно з якою джерелом культурних цінностей є дух нації, сконцентрований у фольклорних пам'ятках — достовірних документах славного минулого народу. Тому цілком зрозуміло, що етнографічні дослідження незабаром захопили українську інтелігенцію, яка ходила по селах, розшукувала, збирала й згодом публікувала перлини народної мудрості. У цей час виходять збірки народних пісень, пам'яток фольклору, ведуться перші етнографічно-фольклорні (М. Цертелєв, М. Максимович, І. Срезневський), мовознавчі (О. Павловський, І. Войцехович, Й. Левицький), історичні (Я. Маркович, О. Маркович, Р. Берлінський, Д. Бантиш-Каменський) дослідження.

У складному процесі національного відродження початку ХІХ ст. велику роль відіграло видання таких перших альманахів, як "Украинский вестник", "Украинский альманах", "Украинский сборник", "Харьковский еженедельник", "Харьковские известія", "Запорожская старина" тощо. Хоча й виходили вони російською мовою, за своїм спрямуванням були українськими. Навколо цих видань гуртувалася тогочасна передова інтелігенція, діяльність якої спрямовувалася на формування національної ідентичності на етнічній основі. Це був перший академічний етап національного відродження України.

Другий етап національного відродження — культурно-освітній, або організаційний, характеризується створенням перших громадських та наукових товариств, культурно-освітніх та наукових інституцій, громадсько-політичних організацій, заснуванням чисельних видань.

Необхідно зауважити, що весь цей громадсько-політичний масив спрямовувався на поширення ідеї національної ідентичності на значно ширші верстви населення, на створення наукового і культурно-освітнього фундаменту українського національного відродження, на перетворення його в масовий демократичний, національно-визвольний рух, на утворення інституційних підвалин української нації. При цьому слід зазначити, що після поразки Наполеона в Росії 1812 р. в Європі відновилися жорстка реакція абсолютизму, а в Росії — гноблення царизму. Унаслідок цього в Україні виникають таємні товариства і формуються на західноєвропейський взірець масонські ложі (нелегальні угруповання, які ставили перед собою передовсім гуманістичні й соціальні завдання, а пізніше в них почали проникати ліберальні ідеї). Найбільшу масонську ложу було засновано під назвою "Любов до істини" в Полтаві. Членами її були відомий український письменник І. Котляревський та історик В. Лукашевич. Другий намагався утворити Малоросійське товариство з метою боротьби за політичну незалежність України. Водночас у Києві виникла ложа "Об'єднаних слов'ян", членами якої були здебільше польські поміщики та російські інтелігенти. Менші ложі діяли в Житомирі, Кременці, Рафалівці на Волині.

Багато членів масонських лож в Україні ввійшли до складу декабристських товариств. У 1821 р. в Тульчині, на Поділлі, утворилося Південне товариство декабристів, керівництво яким здійснював полковник П. Пестель. Воно мало свої філії у Кам'янці й Василькові на Київщині. У 1823 р. в Новгороді-

Волинському виникло Товариство об'єднаних слов'ян, засновниками якого були брати Борисови та І. Горбачовський, українці за походженням. Названі організації вимагали повалення самодержавства, створення республіканського ладу, скасування кріпосного права, запровадження освіти для всіх станів, надання політичних свобод і соціальної рівності всім громадянам. Однак П. Пестель, як й інші російські революціонери, відкидав ідею створення самостійної і незалежної української держави. Не підтримало навіть ідеї автономії України в складі майбутнього державного об'єднання і Товариство об'єднаних слов'ян. Хоча висунута ним ідея федеративної слов'янської держави знайшла відображення і розвиток у політичній програмі українського визвольного Руху.

11. Культурно просвітницький етап національного руху Українофіли

Наприкінці XVIII ст., коли почався процес національного відродження, українська етнолінгвістична територія, тобто ті землі, де жили українці, перебувала в межах двох багатонаціональних імперій: Російської та Австрійської. Даний політичний поділ залишився до першої світової війни. За підрахунками академіка М. С. Грушевського, єдиний територіальний комплекс споконвічних українських земель у XIX ст. становив 850 тис. км², з яких лише десята частина припадала на землі під владою Австрії.

Незважаючи на це, українці Галичини відігравали важливу роль у виборі напрямів українського національного відродження.

Духовна культура українського народу кінця XVIII—початку XX ст. розвивалась в умовах постійних утисків з боку Російської та Австрійської імперій. Після ліквідації Гетьманщини (1764 р.) та зруйнування Запорізької Січі (1775 р.), юридичного оформлення кріпосного права на Лівобережжі і Слобожанщині (1783 р.), скасування чинності магдебурзького права (1831 р.) і Литовського статуту (1840 р.) на Правобережжі, Україна фактично перетворилась у безправну колонію Російської імперії. На колоніальному становищі опинились і західноукраїнські землі, які перебували у складі Австрійської монархії.

У 1801 р. на царський престол вступив Олександр I, який здобув репутацію ліберального правителя. По всій імперії відчувався подих так званої «нової ери». Генерал-губернатором України був призначений прихильний до українців князь Куракін. Скориставшись цими обставинами, українські культурні діячі заснували в 1805 р. у Харкові приватний університет.

Поразка Наполеона у війні з Росією призвела до посилення абсолютистських режимів у країнах Європи. Реакція царизму на події в Україні стала ще більш жорстокою. Були створені «військові поселення», які перетворювали українських селян на військових (так звана «аракчеївщина»), що спричинило численні бунти й заворушення.

На початку XIX ст. на Україні з'явилися масонські організації антиурядового спрямування. Одна з них під назвою «Любов до істини», членом якої був І. Котляревський, діяла в Полтаві у 1818 р. У Києві організується таємна

ложа «Товариство об'єднаних слов'ян». Аналогічні організації існували в Житомирі, Кременці та інших містах України.

Один з учасників полтавської масонської ложі, повітовий маршал В. Лукасевич був організатором та ідеологом «Малоросійського таємного товариства». В укладеному ним «Катехизисі Автономіста» обстоювалася ідея автономії України.

Ситуація на Україні ще більш ускладнилася, коли на царський престол у 1825 р. вступив Микола I. Ідеологія російської деспотії у цей час виражалася формулою міністра освіти Уварова: «самодержавство—православ'я—народність». Царські власті розпорядились ліквідувати усі польські школи. Російська мова стала офіційною в усіх установах. Київський університет святого Володимира, заснований у 1832 р., перетворився у центр обрусіння. Доба правління Миколи I позначилася жорстокою реакцією в усіх сферах суспільного життя. Російська імперія перетворилася у слухняний, централізований апарат, на чолі якого стояв абсолютний монарх. Однак реакційне правління Миколи I, прозваного «Палкіним», не в змозі було приглушити революційні настрої, які після 40-х років XIX ст. знову почали спалахувати в усій Європі й досягли кульмінації у так званій «весні народів» 1848 р. У цей час революційні гуртки продовжували існувати як в Росії, так і на Україні, зокрема в Харкові серед університетської молоді.

На фоні таких історичних, суспільно-політичних та національних відносин утверджується новий етап національно-культурного відродження, який започаткував нову добу в історії України.

12. Участь українців у польському повстанні 1863-1864рр.

Валуївський циркуляр

Друга половина XIX ст. як у Європі, так і в Україні характеризувалася організаційним оформленням і виробленням ідейних основ визвольних рухів, що зародились у першій половині XIX ст.

Кожен європейський визвольний рух розв'язував завдання, що стоять перед ним, у трьох головних напрямках: національному, загальнодемократичному та соціальному. У першому напрямі головним є боротьба за національну свободу, у другому – за демократичний устрій суспільства, права й свободи людини, у третьому – за соціальну справедливість. Діячів і напрямів, що зводять вирішення всіх проблем до здобуття національної незалежності, називають націоналістами. Для послідовного демократа (тоді їх було прийнято називати лібералами) всі питання розв'язуються з вирішенням проблем прав і свобод людини. Діячі й напрямів, що обстоювали принципи соціальної справедливості, називалися соціалістами, соціалістичними. Термін «соціаліст» у той період не відносилось до певного соціально-політичного вчення, яких було багато (марксистів, прудоністів, лассальянців, фабіанців та ін.), а розумівся широко – як обстоювання соціальної справедливості щодо бідних, знедолених, вихідців із простого люду.

Об'єднавчим для всіх цих напрямів, течій було прагнення змінити життя на краще, змінити існуючий лад на справедливий, доцільний. Боротьба за

розв'язання цього спільного завдання збалансовувала ці течії, змушувала їх знаходити спільну мову. Проте це правило було вірним для більш або менш сформованих державних націй. Для бездержавних націй зосередження на соціальних проблемах або демократичних свободах часто вело до відриву від національних проблем, долучання їхніх діячів до загальноімперського руху. З іншого боку, зосередження на суто національних питаннях за відсутності національної самосвідомості звужувало соціальну базу руху і відривало його від народу. Отож, перед українським рухом стояла проблема виробити збалансовану у трьох площинах політичну платформу, що була б прийнятною для всіх прошарків українського суспільства. Крім того, слід було віднайти і організаційну форму руху. Над вирішенням цих завдань і працювали діячі українського руху протягом другої половини XIX ст. Суспільно-політичне життя на українських землях у другій половині XIX ст.

2. Відродження українського національного руху наприкінці 50 – на початку 60-х рр. Українська громада Петербурга

Наприкінці 50-х рр. відбувається відродження українського національного руху. Поштовхом до цього відродження стала лібералізація суспільно-політичного життя в умовах підготовки скасування кріпацтва. Одним із центрів відродження національного руху стала столиця Російської імперії Петербург, в якому мешкала чимала українська громада. Тут завдяки фінансовій підтримці українських поміщиків-меценатів Тарновських і Галаганів П.Куліш заснував друкарню для видання творів української літератури. У ній друкувалися твори П.Куліша, І.Котляревського, Т.Шевченка, М.Вовчка та ін. Куліш спробував започаткувати видання альманаху «Хата» (1858 р.).

Лібералізація суспільно-політичного життя сприяла проголошенню амністії членам Кирило-Мефодіївського братства, які в 1857 р. приїхали із заслання до Петербурга. Їм навіть дозволили обійняти високі посади: Костомаров став професором Петербурзького університету, Шевченко – академіком Академії мистецтв, Білозерський – чиновником однієї зі столичних канцелярій. Новий міністр освіти, українець родом Є.П.Ковалевський дав дозвіл на друкування «Кобзаря» Т.Шевченка, підтримав клопотання Білозерського про відкриття в Петербурзі журналу «Основа».

Прагнучи якомога більше прислужитися своєму народові, українські діячі Петербурга 1859 р. створили першу українську громаду – культурно-освітню організацію, що мала на меті популяризацію національної ідеї через видання книжок, журналів, проведення вечорів. Окрім колишніх кирило-мефодіївців, до першої громади увійшли правник О.Ф.Кістяківський, завідувач друкарні Куліша, видавець популярних книжок Д.С.Каменецький, письменник М.Стороженко, друзі Т.Шевченка брати Лазаревські. Власне, організацією першу громаду назвати важко, радше це було неформальне зібрання діячів українського руху. Вони збиралися на квартирі інженера Ф.І.Черненка або М.Костомарова. Шевченко приходив на зібрання дуже рідко, Куліш – досить часто. Але ця неформальна спільнота стала прикладом до наслідування і до розгортання нового етапу українського культурно-національного руху. Вже

1861 р. з'явилися громади в Києві, перегадом у Харкові, Полтаві, Чернігові та Одесі.

Поле діяльності для громад стали недільні школи, що існували в 1859–1862 рр., наукові установи та видавнича справа.

13. політико адміністративний статус західно Укр земель народівців москвофіли.

Суспільно-політичний рух на західноукраїнських землях після поразки революції пішов на спад. У 1851 р. без опору саморозпустилася Головна руська рада. Однією з небагатьох громадських справ, які певною мірою підбадьорювали українське громадянство, було спорудження у Львові Руського народного дому — осередку української культури, що зводився коштом української громади Львова. Проте цього не вистачало, аби повернути українство до того стану натхнення й дієвості, якими українці жили в 1848 р.

ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Про застій, який характеризував громадсько-політичне життя українців у 50-і роки ХІХ ст., яскраво свідчить гіркий жарт: «Чим вище здіймається Народний дім, тим нижче падає наша культурна діяльність».

У 1849 р. замість Франца Стадіона в Галичині став намісником Агенор Голуховський — багатий польський землевласник. Протягом наступних 25 років його тричі призначали намісником Галичини і двічі — міністром у справах Галичини. Наглядаючи за дотриманням законності, справами освіти та релігій, він постійно проводив пропольську політику і посилював наступ на українство.

Найуспішнішою пропольською справою Голуховського стало переконання віденського уряду в недоцільності поділу Галичини на окремі провінції: польську та українську. Щоб не допустити цього, він залякував Відень примарою перетворення Східної Галичини на територію російського впливу. Посилюючи наступ на українство, намісник намагався витіснити з Львівського університету всіх українських викладачів. Особливо ненависним для нього був колишній член «Руської трійці» Я. Головацький. Голуховський змусив його піти у відставку з посади професора й завідувача кафедри української літератури. Згодом він домогся звільнення Головацького із двох львівських гімназій та заборонив використання складених ним підручників. Одночасно Голуховський уживав заходів, спрямованих на полонізацію українці в. Намісник примушував греко-католицьку церкву перейти на використання римського календаря, а в 1859 р. намагався нав'язати «Галицько-Руській матиці» — українському видавництву — латинську абетку, так зване «абецадло».

Діяльність Голуховського спонукала українську інтелігенцію до активного протесту. З приводу його проектів розгорілися запеклі дискусії, які перетворилися на справжню «абеткову війну». Зрештою, намісник, запевняючи Відень, що він ставиться до українців неупереджено, змушений був поступитися в цій справі.

Однак Голуховський активно продовжував свою пропольську політику в інших напрямках. Як і раніше, він запроваджував уживання польської мови в українських школах, а головне — поступово розширював присутність польських чиновників у всіх місцевих адміністративних установах, скорочуючи натомість німецьких. Так Голуховський готував ґрунт для відновлення Польської держави.

Підпорядкування Галичини польським адміністраторам

Наступним кроком у наступі польських вищих станів на українство Східної Галичини стало відновлення Габсбургами конституційного парламентського правління в імперії.

Після поразки 1859 р. у франко-італо-австрійській війні імператор змушений був у 1860 р. скликати парламент у Відні, а кожна провінція отримала власний крайовий сейм. Хоча переважну більшість населення Східної Галичини становили українські селяни, перевагу в сеймі мали польські шляхтичі. Виборча система надавала їм безсумнівну перевагу: якщо для проходження одного депутата в сейм від поміщиків було достатньо 52 голосів, то за одного депутата від селян мали проголосувати 8764 виборці. Унаслідок цього частка українських депутатів у Галицькому сеймі ніколи не перевищувала 15 %. Цього було недостатньо, щоб захищати інтереси українства.

У 1866 р., зазнавши поразки у війні з Пруссією, Габсбурги змушені були піти на поступки угорцям і в 1867 р. перетворили Австрійську імперію на дуалістичну Австро-Угорську монархію. Під їхню владу перейшла половина імперії, у тому числі Закарпаття. Успіх угорців надихнув поляків домагатися неподільного контролю над Галичиною. Офіційно віденський уряд відмовився задовольнити ці вимоги, однак погодився на політичний обмін: пообіцяв не втручатися в політику поляків у Галичині за підтримку поляками австрійського трону.

Фактично Галичина перетворювалася на польську «державу в державі».

Відтоді намісниками та міністрами в справах Галичини призначалися тільки поляки. Адміністративні установи звільнялися від німців і заповнювалися державними чиновниками польського походження.

Від 1869 р. польська мова стала в Галичині мовою освіти й адміністрування. Вона замінила німецьку у Львівському університеті та інших вищих навчальних закладах. Переважна більшість гімназій були польськомовними. У початкових школах польські класи втричі переважали кількість українських.

Політика щодо українців визначалася польськими урядовцями і громадськими діячами так: «Не існує ніяких русинів, а лише Польща й Московщина».

Історичний факт. Австрійські урядові кола остаточно відмовилися від гарантування прав українців перед наступом поляків. Міністр закордонних справ Фрідріх фон Бейст сформулював зміст позиції Відня так: «Чи можуть існувати русини і до якої міри, залишається в компетенції Галицького сейму».